

Ultimul capitol — concluzii — reia caracteristicile principalelor faze ale Hallstattului bănăţean, însoţit fiind de o schemă a sincronismelor grupurilor culturale. Sunt perfect de acord cu expresii ca „impulsuri culturale”, „influenţe culturale”, termeni ce nu implică neapărat şi o istorizare a faptelor arheologice. Deşi autorul consacră doar câteva paragrafe acestor probleme la sfârşitul lucrării — şi socot că e bine că nu a insistat asupra acestui gen de discuţii —, mă simt obligat să iau atitudine contrară în anumite privinţe. Astfel, nu pot accepta decât ca o sugestie, oricât de tentantă ar fi ea, ideea că grupul ceramicii canelate ar reflecta pe tracii nordici, iar cel al ceramicii imprimate pe cei sudici; ca pură sugestie am exprimat-o şi eu cândva (Revist. 32, 1979, 12, p. 2389). Cum am amintit deja, geneza culturii Basarabi, mărginită la sud-vestul României, este ipotetică, fiind susţinută doar aparent de numeroase staţiuni identificate ca rod al unei intense cercetări de teren care nu oglindeşte neapărat şi realitatea. Soluţia oferită de autor — cultura Basarabi este o sinteză „etno-culturală” traco-illiră pe fond preponderent tracic” (p. 279) — este un compromis, urmărind să împacă diferitele păreri referitoare la natura acestei culturi, a cărei arie de răspândire, ce ocupă trei sferturi din spaţiul carpato-dunărean, este în sine un argument pentru caracterul ei indigen. Socot că pentru definirea etno-istorică a unei culturi sunt necesare mult mai multe elemente decât posedăm în stadiul de faţă al cercetării. Elementele vestice şi sud-vestice sunt mai degrabă de interpretat ca impulsuri culturale decât în sens etno-cultural. Dacă avem în vedere că 150 de ani mai târziu, în aria Dunării de Jos sunt atestaţi geţii în izvoarele literare, chiar dacă în mod direct abia în a doua jumătate a sec. IV a. Chr., atunci îmi este greu de imaginat că cultura Basarabi, din care derivă mai toate grupurile culturale ale Hallstattului târziu din această întinsă zonă, ar conţine, în geneza ei, o componentă etnică illiră. Dar mai bine

ar fi făcut autorul ca astfel de probleme — şi aşa simple ipoteze — să nu fi fost tratate într-o lucrare de arheologie preistorică.

Lucrarea cuprinde în anexă o bogată şi completă bibliografie, un repertoriu al descoperirilor şi numeroase planşe cu materialul cel mai reprezentativ. Un indice general ar fi fost necesar, dar la arheologii noştri este, pare-se, înrădăcinat prostul obicei de a neglija această operaţie, totuşi foarte utilă (ce bine ar fi fost dacă I. Nestor ar fi făcut şi un indice la *Der Stand...*!).

Cartea lui Gumă se bazează mai ales pe materialul deja publicat. Raportul între ceea ce s-a publicat şi ceea ce este încă inedit este, chiar şi pentru Bănat, încă îngrijorător de mare. Desigur, autorul a avut acces la multe descoperiri inedite, pe care însă nu şi-a permis să le exploateze şi nu-i găsim nici o vină, deoarece acestea sunt „proprietatea” ştiinţifică a altor colegi; de ex.: Hinova, Timişoara — „Fratelia”, Cruceni şi Bodba (lotul M. Moga) etc. Chiar şi propria lui cercetare din necropola de la Ticvaniu Mare ne-o prezintă selectiv; de sigur, fiind vorba de o săpătură executată împreună cu alţi colegi, autorul a considerat preferabil să rezerve viitorului — sperăm nu celui îndepărtat — valorificarea deplină a acestei importante descoperiri (v. nota 41). Pentru un control riguros ar fi fost, credem, necesară publicarea complexelor de referinţă (ca să nu le numim „complexe închise”), respectiv inventarul complet al unor gropi, bordeie, locuinţe de suprafaţă din aşezări ca Valea Timişului sau Gornea. Ele ar trebui să constituie punctul de plecare în periodizarea culturii Basarabi şi a aspectului ce o precede.

Închei, subliniind încă o dată contribuţia deloc neglijabilă a lui Gumă, îmbogăţirea informaţiei arheologice prin propriile cercetări, ideile originale exprimate şi caracterul sistematic al prezentării Hallstattului din Bănat în lucrarea aci recenzată.

Alexandru Vulpe

VALENTIN VASILIEV, IOAN I. ALDEA, HORIA CIUGUDEAN, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: Aşezarea fortificată de la Teleac*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 196 p., 46 fig., 9 pl.

Aşezarea fortificată de la Teleac, una dintre cele mai mari aşezări hallstattiene de acest tip din spaţiul carpato-dunărean, prezintă o deosebită importanţă pentru cunoaşterea acestei etape istorice nu numai datorită dimensiunilor aşezării, evoluţiei sale îndelungate în timp (trei niveluri de locuire) şi sistemului

complex de fortificare, ci şi datorită implicaţiilor de ordin cultural — istoric pentru întreaga arie intracarpatică.

După o scurtă introducere şi prezentare a mediului înconjurător — cu poziţia geografică, relieful, substratul geologic, solurile, clima

și vegetația — autorii fac un scurt istoric al cercetărilor.

În urma săpăturilor întreprinse între 1959/1960 și 1978/1987 s-a constatat existența unor elemente de fortificație independente, construite în etape diferite: un val mic care încingea numai zona sud-estică a dealului, cea mai înaltă, contemporan fazei I de locuire și un val-parapet cu două faze de construcție. Prima fază a valului parapet suprapune nivelul I al așezării, cea de-a doua fază de supranălțare și de construire a unei noi palisade, este contemporană și își încheie existența odată cu nivelul III de locuire.

În capitolul „Habitatul și elementele sale” autorii relevă existența unui nivel sporadic de locuire pe platoul nord-estic și într-o zonă din aria central-sudică — nivel I, extinderea locuirii pe toată suprafața platoului în nivelul II și intensificarea locuirii în cadrul nivelului III. În lucrare sunt prezentate selectiv câteva locuințe „ce ilustrează fiecare, nivel în parte” (p. 33).

Inventory arheologic este descris pe categorii de obiecte (arme, ustensile, podoabe și piese de port etc.), un loc important ocupându-l ceramica. Autorii au constatat că nivelul I de locuire se caracterizează prin prezența vaselor bitronconice, a proeminențelor hipertrofiate (vasul unicat din fig. 29/18), a ceștilor de tip VI b și a străchinilor invazate decorate cu caneluri. Pentru nivelul II sunt caracteristice vasele etajate, ceștile în formă de rinichi, străchinile cu caneluri oblice pe buză; în această etapă de locuire dispar proeminențele hipertrofiate, străchinile invazate decorate cu caneluri radiale în interior, în timp ce vasele bitronconice, străchinile invazate și vasele sac (inclusiv cele cu buza lobată) își continuă evoluția. Caracteristic pentru nivelul III de locuire este scăderea cantității de ceramică fină, prezența străchinilor invazate decorate cu caneluri lungi (piesa citată de la fig. 35/16 nu are decor), a vaselor — „fructieră” și continuarea tipurilor deja existente (vase bitronconice, vase sac, străchini invazate, vasul etajat, cești în formă de rinichi). În nivelul III apare ceramică cu decor Basarabi în locuințele L. 20, 25 și 54 și în groapa din S₈ — casetă. În fig. 46 de la sfârșitul cărții este prezentată evoluția tipologică a ceramicii și asocierea pieselor de metal cu tipurile de vase caracteristice, pe niveluri.

În capitolul „Cronologia așezării de la Teleac și a primei epoci a fierului în România” autorii datează nivelul I al așezării de la Teleac în Ha B₁—B₂, acesta plasându-se între Lăpuș II și Mahala III — Somotor I — Reci I. Nivelul II, din a doua jumătate (spre sfârșit) a Ha B₂, continuându-se și în Ha B₃ (nefiind exclus nici începutul Ha C) se sincronizează cu orizontul Mahala III și parțial

cu Mahala IV, cu așezarea de la Reci, cu nivelul II de la Mediaș și grupul Insula Banului, pe care, după toate probabilitățile, după părerea autorilor „le devansează ca durată” (p. 120). El poate fi „în linii mari sincronizat cu faza Babadag II și cu grupele pre-Basarabi și Cozia-Brad”. Nivelul III este datat în Ha C, ceramica sa fiind „contemporană cu orizontul Mahala IV — Somotor II al culturii Gáva” (p. 100). Încețarea locuirii în așezarea de la Teleac — la începutul sec. VI a. Chr. — se datorează, după opinia autorilor, pătrunderii grupului scitic.

„Concluziile istorice” ale lucrării cuprind date cu privire la activitatea economică, constructivă, viața spirituală (arte, credințe). Printre ocupațiile locuitorilor acestei așezări este menționată și metalurgia (bronzului și fierului). O discuție mai amplă cu privire la metalurgia fierului a fost făcută anterior, în capitolul de cronologie, cele 29 piese de fier descoperite aici (25 din nivelul II și 4 din nivelul II) prilejuind autorilor exprimarea dubiilor cu privire la descoperirile făcute până în prezent și dateate mai timpuriu (p. 126—128), considerarea sec. XII—XI a. Chr. ca o fază de tranziție de la epoca bronzului la cea a fierului reprezentând concluzia firească.

În capitolul „Populația și stadiul dezvoltării social-politice” se face un calcul de aproximare a populației așezării de la Teleac, autorii estimând-o la minimum 4500—5000 de indivizi (luându-se în considerare și teritoriul tribal ce avea drept axă valea Mureșului și care este considerat a fi fost de aproximativ 4000 km²).

Cartea mai cuprinde trei anexe (analiza semintelor carbonizate, analiza materialului paleofaunistic și analiza fragmentelor scheletului de copil din groapa S₃₉), un amplu rezumat francez, 46 figuri și 9 planșe.

Autorii consideră că suprafața cercetată reprezintă „cca 0,5% din suprafața așezării”. În condițiile date nu a fost posibilă studierea mai amplă și mai ordonată a așezării de la Teleac, a cărei importanță nu poate fi pusă în discuție.

Prezenta lucrare ne permite să ne formăm o primă impresie asupra rezultatelor cercetărilor întreprinse în decursul multor cam-

panii. Ar fi de dorit însă, tocmai datorită importanței acestei așezări hallstattiene, o prezentare exhaustivă a descoperirilor, pe complexe. Din lucrare rezultă că ceramica Basarabi reprezintă numai 0,2% din totalul ceramicii descoperite. Dar procentajul a fost luat numai în raport cu ceramica decorată? Așezarea „clasică” de la Aiud — luată ca punct de referință — este puțin cunoscută. Ar fi fost interesant de stabilit raportul dintre ceramica decorată și cea nedecorată din așezarea de la Aiud și reflectarea acestuia în cadrul complexelor Basarabi de la Teleac — nivel III.

Ne punem totuși o întrebare: de ce a fost necesar ca lucrarea să fie prezentată cu un titlu atât de pretențios, când, în realitate, conținutul ei se cuprinde în subtitlul „Așezarea fortificată de la Teleac”?

În încheierea acestei prezentări nu putem decât să subliniem oportunitatea apariției lucrării, care este de fapt un raport preliminar extins, și să așteptăm, în continuare, *monografia așezării fortificate* de la Teleac.

Adriana Stoia